

voltak a nagyobb gabonatermesztésre, a kevés rét és legelő pedig jelentősebb állatállományt nem tarthatott el. A sajátos körülmények valósággal rászorították a lakosokat a kertészkedésre. A közeli Marosvásárhely városi piacot kínált, a medréből gyakran kilépő Nyárad pedig kitűnő öntéstartalajt biztosított a zöldségtermesztésnek. A falvak sosem fejlődtek addig, hogy egy vagy két terményre specializálódjanak. Minden zöldségfajtaát ültettek, amit a korabeli konyha fölhasznált. Hogy miért éppen a *murok* lett az „ország” címere, arra Benkő Samu sem ad kielégítő választ. Igaz, sokan és nagyban termesztették, de zellerrel, petrezselyemmel, hagymával, káposztával, retekkel, salátával és burgonyával szintén bőven megrakták a távoli vidékekre igyekvő szekereiket. A zöldségtermesztés nagy jelentősége ellenére mindvégig jövedelemkiegészítő foglalkozás maradt, nem vált a megélhetés kizárólagos forrásává a három község egyetlen családjánál sem, de az a fejlettebb termelői tudat, amely a kertészkedő parasztokat más vidékeken is jellemzi, bizonyosan hozzájárult ahhoz, hogy az utolsó két évszázadban nagy számmal kerültek ki innen értelmiségiek. Nagyobb számmal az átlagosnál, nagyobb számmal sok más székely vidéknél. Igaz, legfeljebb püspöki vagy egyetemi katedráig vitték, legtöbbjük pedig egyszerű falusi lelkész vagy tanító maradt haláláig. Igazán nagy név nem akadt közöttük, de számosan voltak közösségüknek használó emberek. Ez a harmadik szál, amit Benkő Samu követ. Néhány jelesebb családdal, akik fiaik közül rendszeresen küldtek a marosvásárhelyi református kollégiumba diákokat, miközben nem hagytak föl a falusi életformával sem, bővebben foglalkozik az író. Kedves epizódja a könyvnek, hogy anyai ágon őseinek, a Dósáknak különben érdekes és tanulságos történetét tünteti ki leginkább figyelmével.

A murokországi történelem három fő vonalának hangsúlyozása nem jelenti, hogy nem olvashatunk többről, a népesség származásáról, nyelvjárásáról, néprajzáról, életmódjáról és más, a művelődéstörténet tágran értelmezett körébe vonható jelenségről. Bár a kép korántsem teljes — hisz az adatgyűjtés sem volt tudományos értelemben rendszeres — mégsem kell elfogadnunk a szerző maga mentségét, hogy a „tallózott anyagból e lapokon nem kerekedik ki tájmonográfia”. A Murokországról szóló könyv, még ha akad is benne vitatható adat vagy értelmezés, jól sikerült kismonográfia. Nemcsak barangolás a gyermekkor kedves falvainak múltjában, nemcsak hála és tisztelgés a szülőföld előtt, hanem példaadó munka, az újabb erdélyi honismereti irodalom követésre méltó eredménye. Bár minden magyarulakta táj és vidék múltját ismernők legalább ennyire! A szerző, a történelem által eltérített szociográfus, könyve végén ifjúkori tervére emlékezve, néhány oldalt szentelt a falvak jelenének is. Nem több ez futó szemlénél, amely próbálja magának és az olvasónak megmagyarázni, hogy ha fáj is a vidék és népe szeretett régi képének hol természetes, hol siettetett elváltozása, az a jobb jövő bizonyosságát rejtí magában. Ezt a reménységet erősítendő kívánkozik befejezésül egy idézet, miszerint az író tudja, „hogy falusfelei munkaszeretete, a munka eredményét a kenyérmorzsákban is megbecsülő áhítata így vagy úgy a jövőben is rátalál a boldogulás ösvényére”. (*Kriterion*, 1972.)

KÓSA LÁSZLÓ

K. Jakab Antal: A névmás éjszakája

„Az irodalmi művek elbírálásánál nálunk nem mindig irodalmi szempontok, de gyakran felekezeti, politikai és személyi elfogultságok érvényesülnek. Ezért a megjelent írók kötelezettséget vállalnak arra, hogy egyfelől minden erejükkel feltámasztják az egységes kritikai szellemet, másfelől rendszeresen küzdeni fognak a közönséget félrevezető, érdekelt, elfogult és tudatlan álkritika ellen.” Ezek a szavak az erdélyi magyar írók első, marosvécsi találkozásának (1926) határozatában olvas-

hatók. És a romániai magyar irodalomkritika ügye nagyjából azóta is megoldatlan. Mert voltak ennek az irodalomnak nagy hatású publicistái, ideológusai és organizátorai: Kós Károlyra, Kuncz Aladárra, Szentimrei Jenőre, Osvát Kálmánra és Gaál Gáborra gondolok, de alig volt kritikusa. Mint ahogy általában a kisebbségi-nemzetiségi lét szerkezete és feltételei nehezen teszik lehetővé a valódi kritikát. A kisebbségi irodalom sokszor egymással versengő csoportokra oszlik, és a csoportok között elvi vagy személyi harc helyettesíti a kritikát, a csoporton belül pedig „baráti kézfogással”, méltatással szelidül a bírálókat a bírálókat, szigorra.

Vajon változott-e a helyzet azóta, hogy a romániai magyar irodalom megszületett? Aki az ötvenes évek irodalomkritikai teljesítményeit figyeli, bizony elégedetlen lehet. A bírálókat ekkoriban a dicsőítés, a káderezés, esetleg a perirat öltözékét vette fel, s az írókat méltatta vagy pocskondiázta, magával a szöveggel alig foglalkozott. Úgy tetszik, a hatvanas években ezen a területen is alapvető változások észlelhetők: az irodalomkritika feltétlenül megerősödött, gazdagodott, s valóban az lett, ami a lényege: valóban irodalomkritika. Idősebbek, középkorúak és fiatalok egyaránt megvívta a műfaj becsületéért, s egyaránt bővítették a műfaj eszköztárát, lehetőségeit, hatékonyságának körét. Talán nem árt, ha néhány névvel is megtámogatjuk ezt az állításunkat: Méliusz József, Csehi Gyula, Balogh Edgár, Földes László, Láng Gusztáv és Kántor Lajos kritikáira hivatkozhatom. Közéjük tartozik, talán legifjabbként a mezőnyben, K. Jakab Antal is, a kolozsvári Utunk állandó irodalomkritikusa, aki most egy kötetre való bírálattal vetett számot eddigi működésének eredményeivel.

A fiatal kolozsvári kritikus a mesterség legtermészetesebb és legtermékenyebb feladatát vállalta: egy nemzedék kritikusának szegődött el, a romániai magyar irodalomnak azt a generációját figyeli elsősorban, amely a hatvanas években vált ismertté, s amelyet a „Forrás-nemzedék” néven ismerünk. Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Palocsay Zsigmond, Bálint Tibor, Szilágyi István, Vári Attila és Bodor Adám műveiről jelentetett meg könyvében bírálókat.

K. Jakab Antal „irodalomkritikai kísérleteknek” nevezi írásait, ám nyomban ki kell jelentenünk, hogy ezek a bírálókat csak annyiban „kísérletek”, amennyiben az esszével rokonok. Kiforrott, okos és tehetséges kritikák, amelyek valóban az esszé gondolati gazdagságát, szélesebb körű távlatosságát, szellemességét és irodalmi stílusát idézik elénk. Mert első és kedvező benyomásunk éppen az, hogy a könyv írója milyen friss, kifejező és személyes hitélű nyelven beszél, s milyen sikerrel kerül el a romániai magyar bírálókatban sokszor megszokott fogalmi kliséket, szürke, érdektelen fogalmazást. A kritikus általában elrejti személyiségét az elemzés, a vizsgálódás és ítékezés mögött. E rejtőzködés bizonyára a szubjektív kritika iránt megnyilvánuló idegenkedéséből fakad. S a tárgyias, elvszerű bírálókat úgy próbálja megvalósítani, hogy valamely iskola zsargonjához igazodik. Így van ez sokszor a mi kritikai életünkben, s talán még fokozottabban így van a romániai magyar irodalomkritikában. A fiatal kolozsvári kritikus bátran szakít e személytelenség egyezményes jeleivel: önálló és személyes magatartást alakít ki, önálló és személyes hangon beszél. Írásai ebben is az esszét közelítik, igényük tágasabb és nagyobb, mint a napi recenziós igény.

Milyen is ez a személyes hang, módszer és magatartás, amely K. Jakab Antal bírálataiban testet ölt? A könyv szerzője majdnem mindig a részletből indul az egész felé; egy nyelvi jelből, grammatikai formából, metaforikus szerkezetből indulva közelíti meg a szöveget, majd az írókat magát. Kiválaszt egy meglepő képi vagy nyelvtani szerkezetet, egy apró mondatot, s a nyelvi anyag vizsgálata, elemzése révén ismeri fel a mondanivalót. A romániai magyar irodalomkritikát korábban deduktív módszert használt: szemügyre vette a műalkotás (vagy csupán a szerző) politikumát, közéleti állásfoglalását, és ebből vezette le a vizsgált mű értékét, irodalomtörténeti megítélését. K. Jakab Antal módszere az indukció: a szöveg nyelvi, esztétikai tulajdonságait méri fel, s általuk határozza meg emberi mondanódját, filozófiáját, ha tetszik, politikumát.

Már ez is arra utal, hogy K. Jakab Antal a „műközpontú” vagy „műközeli” elemzés híve. Valóban a megvalósított mű, az irodalmi szöveg érdekli, s ennek bo-

nyolcult rendszerét próbálja megfejteni. Ám mindez nem jelenti azt, hogy beérné a műközpontú elemzés módszerével, feladataival. A nyelvi, irodalomtörténeti vizsgálat nála arra való, hogy biztosabb alapot építsen a marxista kritikának, annak az értékelésnek, amely aztán figyelembe veszi a műalkotás eszmetörténeti, közéleti jelentését, etikai tartalmát is, és e komplex megítélés nyomán jut el a kritikus legfontosabb feladatához: az értékeléshez. K. Jakab Antal ezt az értékelést általában megnyugtató módon végzi el. Kritikái arról tanúskodnak, hogy a Forrás-nemzedék — Kántor Lajos és Láng Gusztáv mellett — öbenne is értő és méltó kritikusra talált. És ez nemcsak a Forrás-generáció nyeresége, hanem nyeresége az egész romániai magyar irodalomnak is. (*Kriterion*, 1972.)

POMOGÁTS BÉLA

Dienes István: A honfoglaló magyarok

A Corvina néhány éve *Hereditas* címmel új, régészeti tárgyú sorozatot indított. Itt jelent meg Dienes István ismertetésre kerülő könyve, sorrendben a harmadikként. Azonnal tegyük hozzá: jelentős késéssel. A könyvesboltokban az 1972. november végén árusításra kerülő tudományos-népszerűsítő könyv kéziratát a szerző 1969 augusztusában zárta le. (E probléma közismert ugyan, de hadd idézzek egy példát a saját tapasztalatomból. 1972. március végén ismertetést írtam egy francia régészeti szakkönyvről, melynek kéziratát januárban adták nyomdába.) Ez a 3 évnyi „átfutási idő” (hasonló esetekben nevésségesen hangzó kifejezés) a különféle (és bizonyos) bölcsész területeken kívül minden más tudományban (orvosi, műszaki, természettudományi stb.) a leírottak elévülését eredményezi. A honfoglaláskor kutatása a fentiekhez képest kétségtelenül szerényebb ütemben halad. Az ide vonatkozó történeti adatok mondhatni egyáltalán nem szaporodnak, értékelésük is vitatva, de mindenképpen lassan folyik. Régészeti tudásunk pedig — sokszor egy-egy nagy lelet révén — néha csak évtizedek után meg-megugorva gazdagodik. Márpedig ebben a bizonyos három évben olyan új történeti szempontok és régészeti leletek tűntek fel, melyek miatt ma nyilván maga a szerző is másként vélekedik néhány kérdéssről. Azt azonban nem tudhatjuk, hogy *miben* és *mennyiben* módosulhatott álláspontja, és ezért rendkívül káros ez a nyomdai lassúság. Ráadásul a munkát kritizáló akarva-akaratlan sem tudja magát kivonni az időközben napvilágot látott eredmények hatása alól.

A régészek időnként, ilyen-olyan alkalomból összefoglaló műveket tesznek le a tudomány népszerűsítésén fáradozó szerkesztőségek asztalaira. E könyvecskékben az íróknak minden alkalommal el kell ismételniük a korábbi — jártasabbaknak már kézenfekvő — eredményeket is (hiszen közben mégiscsak új olvasótábor nőtt föl). Ráadásul ez a műfaj — a tudománynépszerűsítés — a tudósoknak mindig is nehéz marad. Bizony előfordul, hogy — a régészetről szólunk! — ezeket a kiadványokat csak a felhasználó táblamellékletek és a szerzők egyéni stílusa különbözteti meg a korábbiaktól. Dienes István könyve nem ilyen. A történész Györffy György munkásságára támaszkodva, egy hatalmas — a szakmabeliek által is sokszor személyesen még nem látott, vagy éppen saját, még közöletlen — régészeti adattár ismeretében alapvetően új koncepciót tár elénk. Szövegezése anyanyelvünk valamennyi lehetséges árnyalatát izesen követi. Szépek a szövegközi rajzok (a szerző édesapjának munkái). Felsőfokon beszélhetünk Kónya Kálmán fényképfelvételeiről, melyek a régészek aprólékos, néha technológiai érdeklődését is művészi kompozíciókba öntve elégitik ki.

A könyv arányosan tagolt szerkezetű. Először összefoglalón szól őstörténetünkről, azaz milyen volt utunk a finnugor őshazától mai, végső hazánkig. A következő